

WERD DE ABDIJ VAN SINT JANSBERG BIJ MAASEIK DOOR AVERBODE GESTICHT?

Eratne abbatia Montis Sancti Johannis prope Maaseik ab Averbodio condita? Multi historici in saeculis 17° et 18° huic quaestioni responsum affirmativum dederunt. Primus inter illos Miraeus e chartis archivii Averbodiensis (vide annexa I, II, III), hanc conclusionem assumere videtur. Omnes, qui in saeculo 17° de Averbodio scripserunt, illum secuti sunt. Historici vero, in saeculo 18° scribentes, ut fundamentum hujus assertionis Chronicon de Hooglant praeponunt. Sed criticus J. Van Mierlo s.j., firmiter probavit illud Chronicon falsum esse et omni valore historico carere. Nobis autem, analysi chartarum praedictarum facta et testimoniis antiquissimae traditionis nempe Necrologii et Cartularii A. perscrutatis, clare apparet abbatiam Montis Sancti Johannis ab Averbodio nullo modo conditam fuisse.

Wanneer we de geschiedschrijvers, die in de 17° eeuw en later over Averbode geschreven hebben, mogen gelooven, dan luidt het antwoord op deze vraag bevestigend ¹⁾. Is ons onderzoek juist — en we zijn geneigd het te gelooven — dan heeft Miraeus de eerste, door het uitgeven van zijn *Chronicon Praemonstratense* in 1613, bevestigd dat de abdij van Sint Jansberg door Averbode gesticht werd. Althans er is ons geen geschiedschrijver, die over

1) Miraeus, *Ordinis Praemonstratensis Chronicon*, bl. 88. Keulen 1613; A. Wichmans, *Brabantia Mariana*, bl. 725. Antwerpen 1632; A. Sanders, *Chorographia sacra Brabantiae, Averbodium*, bl. 10 en 12. Brussel 1659; Papebroch, *Acta Sanctorum*, T. I Junii, bl. 962. Antwerpen 1695; Miraeus et Foppens, *Opera diplomatica*, bd. III, bl. 723 vlg. Leuven 1723; C. L. Hugo, *Ordinis Praemonstratensis Annales*, T. I, col. 215. Nancy 1734; J. Wolters, *Notice historique sur l'ancienne Abbaye d'Averbode*, bl. 13, 14 en 20. Gent 1849; J. Daris, *Histoire du diocèse et de la Principauté de Liège*, bd. II, bl. 532. Luik 1890; *Chronicon Averbodiense* door A. Boterdael. Hs. A.A., I, Reg. 172; *De Norbertijner Abdij van Averbode*, bl. 29-32. Averbode 1920.

Averbode zou geschreven hebben, vóór hem bekend. Zijn getuigenis is dan ook van het allergrootste belang. Het luidt : « Andreas... primus Averbodiensis Abbas, diducta quasi colonia, fratres aliquot in monte S. Joannis apud Maseycam ditionis Leodicensis opidum, cum honesta dote constituit, Giselberto quodam Abbate eis dato. Quod monasterium ut et Averbodiense, Caelestinus Pontifex Max. privilegiis communivit. Rapaci tamen quorundam iniuria et fortuito incendio accedente, factum est, ut locus iste paulatim a fratribus desereretur ; nullumque hodie praeter sacellum ac villam monasterii veteris, exstet vestigium » 2). Hoewel de bronnen voor deze stelling niet worden aangegeven, laat de tekst voor een ingewijde hieromtrent geen de minste twijfel. Miraeus put de gegevens voor dit verhaal uit drie oorkonden berustend in 't archief van Averbode en thans genummerd 5, 11 en 18 3).

Het gezag van Miraeus als geschiedvorscher volstond om zijn bewering aangaande de stichting van de abdij van St. Jansberg door Averbode, ook door latere geschiedschrijvers te doen aanvaarden. Aldus schrijft A. Wichmans in zijn *Brabantia Mariana*, verschenen in 1632, Miraeus' stelling bijna woordelijk af, wel nadruk leggend op dezes gezag : ut scribit Miraeus in *Chronicon Praemonstratensi* 4).

Sanderus citeert op zijn beurt, aan het einde van zijn artikel over Averbode in de *Chorographia sacra Brabantiae*, verschenen tusschen de jaren 1654-59, het *Chronicon Praem.* en de *Brabantia Mariana* 5). Als bewijsstukken voor zijn bewering aangaande St. Jansberg, haalt hij de oorkonden nrs. 5 en 11 aan. De oorkonde nr. 11 publiceert hij in haar geheel 6). Waarschijnlijk schreef hij deze stukken af uit de *Opera Diplomatica* van Miraeus. Trouwens het zal Sanderus of wie ook de schrijver van het artikel over Averbode weze 7) niet ontgaan zijn dat Miraeus' verhaal

2) Miraeus, o.c., bl. 88.

3) Zie bijlagen I, II, III. Miraeus kende deze oorkonden. Het is meer dan waarschijnlijk dat hij ze in de eerste uitgave zijner *Opera diplomatica* publiceerde. Immers in de uitgave door Foppens, komen de oorkonden nrs. 5 en 18 in extenso voor. Waar deze laatste spreekt over feiten, verhaald in de oorkonde nr. 11, zegt hij tusschen haakjes dat deze oorkonde te vinden is bij Miraeus, bl. 700. We weten niet waarom hij dit belangrijk stuk weglief.

4) A. Wichmans, o.c., bl. 725.

5) A. Sanderus, o.c., bl. 18.

6) A. Sanderus, o.c., bl. 12.

7) J. Van Mierlo, s.j., beweert op grond van een brief van prelaat Vaes dat het artikel over Averbode in Sanderus' *Chorographia* door Christophorus

vooral op deze beide oorkonden steunde, zooals wij zelf hooger reeds deden opmerken.

Ook zien we Papebroch het feit van St. Jansbergs stichting door Averbode aanvaarden. Hij neemt bijna letterlijk Sanderus' gezegden over, omdat hij klaarblijkelijk geen andere verklaring vindt voor de aanwezigheid der oorkonde nr. 5 in 't archief van Averbode. Niettemin koestert zijn kritische geest argwaan nopens de bewijskracht der oorkonde nr. 11 ⁸⁾, en terecht, zooals verder zal blijken.

Met Papebroch sluit de reeks van geschiedschrijvers, die rechtstreeks voortgegaan zijn op de gevolgtrekkingen van Miraeus. Althans hunne verhalen vertoonen onderling eene opvallende gelijkenis ⁹⁾.

Zeer merkwaardig is het dat al de latere geschiedschrijvers over Averbode ¹⁰⁾ meer voorliefde hebben getoond voor Hooglant's kroniek en van hare gegevens graag gebruik hebben gemaakt. Immers deze kroniek werd zoogezegd geschreven tusschen de jaren 1294-1330 en bezat oogenschijnlijk allen grond van echtheid en geloofwaardigheid. Bovendien biedt ze dit voordeel dat ze de inde-oorkonden-duister-gebleven punten op een bevredigende wijze toelicht en aanvult. Zoo voor het geval St. Jansberg, geeft ze zonder aarzelen den juisten datum en plaats der stichting, noemt de schenkers met hun naam van herkomst en zegt dat abt Giselbertus

Butkens geschreven werd. Het zou ook ten volle steunen op de kroniek van Hooglant, geschreven tusschen de jaren 1294-1330. J. Van Mierlo, s.j., Eene reeks valsche kronieken van Christophorus Butkens, in *Analecta Praem.*, T. II, [1926], bl. 129-30. Wat dit laatste betreft, een vergelijking tusschen het artikel in Sanderus en vermelde kroniek laat voor onderhavig geval niet toe zulks te besluiten.

8) Papebroch, o.c., bl. 283.

9) Merken we hierbij op dat bij Papebroch geen spoor te vinden is van Hooglant's kroniek, waarvan bekend dat ze in 1682 werd uitgegeven. Zie artikel : Eene reeks valsche kronieken, bl. 61, noot 1. Een geschiedkundige als Papebroch moet deze uitgave gekend hebben. Hieruit blijkt genoegzaam hoezeer hij ze wantrouwde.

10) Foppens, J. Wolters, J. Daris, *opera citata*. Voor Boterdael dient opgemerkt dat hij niet akkoord gaat met de stichtingsdatum, opgegeven in de kroniek en geen verklaring vindt voor de plaats der stichting. Aan de hand van hoogervermelde oorkonden tracht hij niettemin het feit der stichting door Averbode uit te leggen en de missingen van de kroniek goed te praten. De schrijver van *De Norbertijner Abdij van Averbode* houdt zich aan de meening van Boterdael.

prior geweest is te Averbode ¹¹⁾. We kunnen dan dezen schrijvers hun handelwijze moeilijk ten kwade duiden.

Doch uit een kritisch artikel van de hand van J. Van Mierlo, s.j., staat vast dat Hooglant, de schrijver dezer zoogezegde kroniek, nooit bestaan heeft en dat de kroniek zelf, even als een reeks andere, voor tal van bizonderheden op geen enkelen geschiedkundigen grond berust, bijgevolg valsch is en 't louter produkt van Christophorus Butkens' fantasie ¹²⁾. Dit oordeel van Van Mierlo blijkt evenzeer gewettigd voor het speciale geval dat ons thans bezig houdt. De stelling van Miraeus, schijnbaar gesteund op origineele oorkonden, heeft C. Butkens er toe bewogen de stichting van St. Jansberg door Averbode met fantastische bizonderheden aan te vullen. We hebben ons dus niet vergist, wanneer we bij 't begin van dit artikel Miraeus als eersten aanvoerder dezer stelling noemden.

Ver van ons den geleerden geschiedvorscher Miraeus van kwade trouw te beschuldigen! Het wil ons voorkomen dat hij voor de aanwezigheid der oorkonde nr. 5 in Averbode's archief geen andere verklaring gemeend heeft te kunnen vinden dan dat Averbode de abdij van St. Jansberg moest gesticht hebben. Door de misvormde voorstelling van dit feit, zonder diepgaand krietisch onderzoek van den inhoud der dokumenten, nam Miraeus het voor zeer natuurlijk dat de oorkonden nrs. 11 en 18 zich bij oorkonde nr. 5 redelijkerwijze aansloten.

Vandaar het ontstaan van het verhaal over de stichting van St. Jansberg door Averbode, dat tot nog toe algemeen aanzien werd als steunende op een oude traditie. Wij verklaren dat er van traditie geen sprake kan zijn. Immers vóór Miraeus bestaat er geen spoor van iets dergelijks. Trouwens een nauwkeurige ontleding der oorkonden nrs. 5 en 11, de getuigenissen der oudste dokumenten, waarvan de uiteenzetting volgt, hebben ons volkomen van het tegenovergestelde overtuigd.

We laten hier het verloop van ons onderzoek volgen.

Strikt genomen komt voor onderhavig geval slechts de oorkonde nr. 5 in aanmerking, vermits deze uitsluitelijk handelt over de

11) Zie uitgave dezer kroniek door J. Wolters in *Notice historique sur l'abbaye d'Averboden*, bl. 150. De schenkers heeten daar Walter en Huibrecht van Gemenich.

12) J. Van Mierlo, s.j., articulus citatus, *Anal. Praem.*, T. II, bl. 60-81 en bl. 113-138.

abdijs van St. Jansberg ¹³⁾). Doch we mogen geenszins de oorkonde nr. 11 ¹⁴⁾ over 't hoofd zien, omdat zij tot de vergissing aanleiding gegeven heeft en bijgevolg uitstekend van pas komt in onze bewijsvoering om deze vergissing weg te ruimen.

Ook is het onze vaste overtuiging dat er in Averbode's archief nooit andere oorkonden, buiten de vermelde nr. 5, aangaande de abdijs van St. Jansberg geweest zijn. De bekwame archivaris, Stanislas Joris, deelt deze meening volkomen. Hij besluit zelfs uit dat feit — doch 't is meer dan gewaagd — dat, zijns inziens, deze abdijs waarschijnlijk nooit bestaan heeft, tenzij in plan ¹⁵⁾.

Voegen we daarbij dat het Cartularium B, in de 13e eeuw aangelegd, slechts de oorkonde nr. 5 bevat. Welnu het is onaanneembaar dat in de tijdsspanne van één eeuw, waarin de abdijs van Averbode een rustig bestaan kende, dokumenten van waarde uit haar archief zouden verloren gegaan zijn.

Oorkonde nr. 5 is een bul van Paus Celestinus II, dd. 12 Febr. 1143 (Florentijnsche jaartelling; volgens de huidige tijdrekening 1144), waardoor hij op aanvraag van Giselbertus, abt van St. Jansberg, de stichting der abdijs goedkeurt, de goederen, haar door Walter, kanunnik van St. Gereon (te Keulen) en dezes broeder Huibrecht geschonken, onder zijne bescherming neemt en haar privilegiën schenkt.

Deze bul is een officieel stuk, uitgevaardigd door de Romeinsche Kanselarij ¹⁶⁾. In feite dus heeft de abdijs van St. Jansberg, tegen de meening van St. Joris in, wel bestaan. Meer nog, luidens de bul, was ze in 1144, en waarschijnlijk reeds geruimen tijd daarvoor ¹⁷⁾, een zelfstandig stift. Immers abt Giselbertus doet het verzoek in zijn naam en de abdijs bezit genoegzame goederen,

13) Zie bijlage I.

14) Zie bijlage II.

15) St. Joris, *Chronicon Averbodiense*, fol 37ro. Hs. AA., I, Reg. 87. Hij schrijft: Praeter hanc bullam Pontificum nihil de monasterio Montis S. Joannis extat. Unde verisimile mihi est numquam monasterium nisi in proposito extitisse.

16) De looden bul des Pausen, die afhing op doorgestoken staart van gelen zijdedraad is afgevallen maar bijbewaard. De bul was onderteekend door 5 kardinalen-bisschoppen en 3 kardinalen-priesters. De handteekeningen lijken eigenhandig.

17) Aangenomen dat in die tijden een niet geringe tijdsruimte moet ondersteld tusschen aanvraag en uitvaardiging der bul, dan kan de aanvraag wel een tot twee jaar vroeger gedaan zijn. In dat geval bestond St. Jansberg in 1143, misschien reeds in 1142, zelfstandig.

welke haar bestaan verzekeren. Deze zijn uitdrukkelijk in de bul vernoemd t.w. *locum ipsum, cum tota silva et terris adjacentibus*. De abdijkerk was toegewijd aan de apostelen Joannes en Jacobus.

In verband met ons onderwerp dringen zich een paar vragen op. Wie was abt Giselbertus? Van welke orde was de abdij van St. Jansberg? Door welke abdij werd ze gesticht? De bul blijft het antwoord op deze vragen schuldig. Heeft Giselbertus verwaarloosd of vergeten daarvan in zijn verzoekschrift melding te maken? In dat geval heeft hij de nalatenschap een slechten dienst bewezen. Het is bijgevolg verkeerd van Miraeus te beweren dat Andreas, eerste abt van Averbode, enkele van zijn kloosterlingen, *diducta quasi colonia*, naar de nieuwe stichting van St. Jansberg zond en dan nog wel *cum honesta dote*, wanneer ze door de gebroeders Walter en Huibrecht voldoende was gedoteerd.

Zien we echter hoe de bul te Averbode zelf werd geïnterpreteerd. De aantekeningen op de rugzijde komen ons daarin uitstekend ter hulp. We lezen in geschrift der 14^e eeuw : *Anno MC^o 43° — c*; in geschrift der 15/16^e eeuw : *Confirmatio bonorum certorum*; in geschrift der 16^e eeuw : *De abbatia Montis Sancti Johannis prope Maeseyck, quam dominus papa sub sua protectione suscepit, privilegiis insignivit et dominum Ghiselbertum abbatem nominavit*; in geschrift der 17^e eeuw : *Collationatum*; in geschrift der 18^e eeuw : *1143 — In capsula 119* ¹⁸⁾. Voegen we daarbij den titel, welken het afschrift der bul draagt in het Cartularium B : *Quod domnus papa Montem Sancti Johannis sub sua suscepit protectione et in eodem loco abbatiam construere licentiauit et abbatem nominavit* ¹⁹⁾, en we krijgen den zekeren indruk dat de oude traditie van Averbode in zake St. Jansberg klaarheid en zekerheid mist.

Wanneer we hier de vraag stellen : wanneer werd St. Jansberg gesticht? dan doen we dat omdat Boterdael gemeend heeft een stichtingsdatum te kunnen vaststellen. Hij vertrekt van het feit dat in de bul van Paus Innocentius II, dd. 16 April 1139, waardoor deze de goederen van Averbode onder zijne bescherming neemt, het *predium in eiche*, genoemd in de oorkonde nr. 11, niet voorkomt. Hij besluit daaruit dat de abdij van St. Jansberg zou gesticht zijn in het jaar 1139, doch na de uitvaardiging der bul. In dat geval tracht hij den datum 1136 uit Hooglants kroniek in het voordeel zijner hypothese uit te leggen door te zeggen dat de schrijver

18) Zie bijlage I.

19) Cartularium B, bl. 220 b. AA., I, Reg. 2.

waarschijnlijk 1136 voor 1139 heeft gelezen ²⁰⁾. Boterdael vereenzelvigd het *predium in eiche* met de abdij van St. Jansberg, doch heelemaal ten onrechte, zooals verder zal blijken.

Hoe wankel de hypothese van Boterdael is blijkt wel hieruit dat, krachtens het door hem aangehaalde bewijs, het tegenovergestelde even goed kan waar zijn. Het zou namelijk bewijzen dat de abdij van St. Jansberg in 1139 reeds zelfstandig bestond. Om een voorbeeld aan te halen : in de oorkonde, waardoor de bisschop van Kamerijk in 1135 de goederen van St. Michiels goedkeurt, wordt geen melding gemaakt van de door haar pas gestichte kloosters van Tongerlo en Averbode ²¹⁾. Deze waren toen reeds zelfstandige stiftten.

Ondersteld nu dat de abdij van St. Jansberg, volgens de hypothese van Boterdael, in 1139 gesticht werd, dan vinden we 't zeer vreemd en onnatuurlijk dat deze abdij reeds in 1143 de pauselijke goedkeuring vraagt. Immers veel belangrijker abdijen doen dat geruimen tijd later. St. Michiels eerst in 1148 ²²⁾ ; Tongerlo in 1146 ²³⁾ ; Park in 1142 ²⁴⁾. Zouden we in deze feiten geen reden mogen zien om te zeggen dat de abdij van St. Jansberg reeds vóór 1139 gesticht werd ? In dat geval evenwel werd ze niet door Averbode gesticht, want het is redelijkerwijze niet aan te nemen dat een beginnend stift als Averbode toen was, te midden van bosschen gelegen, reeds zóó bevolkt was dat het een nieuwe stichting kon beginnen.

We willen echter aan onze hypothese niet meer waarde hechten dan aan deze van Boterdael. Toch strookt ze volkomen met de bevindingen, die we uit de oorkonden opdeden. We stellen haar dan ook voor als de meest natuurlijke en logische.

Hooger hebben we reeds de aandacht getrokken op het feit dat Miraeus gemeend heeft de oorkonde nr. 11 met de abdij van St. Jansberg in verband te mogen brengen. We voegden daarbij ten onrechte. Immers wat behelst de oorkonde nr. 11 ? Lodewijk, graaf van Loon, oorkondt daardoor, in 1155, dat walter, *deken* van St. Gereon (te Keulen) en dezes broeder Huibrecht hun bezitting van Maaseik aan Averbode hebben geschonken en dat deze abdij

20) A. Boterdael, o.c., bl. 57.

21) J. Goetschalckx, *Oorkonden der Sint-Michielsabdij te Antwerpen*, dl. I, bl. 19. Eekeren, 1909.

22) *Ibid.*, bl. 19.

23) W. Van Spilbeeck, *De abdij van Tongerlo*, bl. 25-26. Lier 1888.

24) F. J. Raymaeckers, *Abdij van 't Park*, bl. 7. Antwerpen 1904.

gemelden graaf tot voogd heeft gekozen, welke voogdij hij onder gestelde voorwaarden zal uitoefenen ²⁵⁾.

Het geldt dus hier een schenking aan Averbode gedaan. Deze schenking bestaat in een « predium, cum familia ad ipsum pertinente et omnibus appendiciis ejus ». Wie ziet niet onmiddellijk het verschil tusschen deze schenking en die gedaan ten voordeele van de abdij van St. Jansberg? Daar ging het toch over « locum ipsum cum tota silva et terris adjacentibus ».

Heel zeker werden beide schenkingen door dezelfde personen gedaan, doch op verschillende tijdstippen. Immers Walter was *kanunnik* ten tijde der eerste schenking, doch in 1155 was hij *deken* van hetzelfde kapittel.

De beweegredenen, die de schenkers tot hunne vrome daad hebben aangezet, zijn van niet minder uiteenlopenden aard. Van de eerste schenking wordt gezegd dat ze « intuitu devotionis » gebeurde, dus louter ter eere Gods. Van de tweede « tacti spiritu timoris Dei ». Heeft het niet den schijn dat de gebroeders Walter en Huibrecht Gods hand gevoeld hebben en iets verkeerd wilden herstellen? De abdij van St. Jansberg bestond in 1155 niet meer. In welke omstandigheden ging ze teniet? Misschien zou het antwoord op deze vraag het « tacti spiritu timoris Dei » best kunnen verklaren.

Papebroch — we zegden het reeds — is de eenige geschiedschrijver, die het verschil tusschen de oorkonden nr. 5 en nr 11 opgemerkt heeft en de schenkingen, daarin vermeld, voor zeer verschillend neemt. Hij schrijft : « Met reden mag men in twijfel trekken of de abdij van St. Jansberg op hoogervermeld predium gesticht werd. Immers wie ziet niet in dat de schenking (wel te verstaan van het predium), zooveel jaren na de stichting der abdij beschreven, ook zooveel later gedaan werd en bijgevolg zeer verschillend is van de schenking welke aan de nieuwe abdij gedaan werd » ²⁶⁾.

Hoe ongegrond luidt daarentegen de meening van Boterdael, die — men kan het hem duidelijk aanzien — zijn kritischen geest geweld aandoet om door een geforceerde verklaring de eer dezer stichting aan Averbode toe te schrijven. Hij zegt dat de graaf van Loon in de oorkonde van 1155 een gebeurtenis vastlegt, die vóór meer dan elf jaren geschied was, wanneer hij nam, onder zijne

25) Zie bijlage II.

26) Papebroch, o.c., bl. 962.

bescherming Andreas als bezitter van dit erf aangesteld en hem de jurisdictie daarover opgedragen heeft ²⁷⁾.

Raadplegen we nu de oudste getuigenissen, die dichter dan wie ook bij de gebeurtenissen hebben gestaan en in hun geschriften zulke gewichtige gebeurtenis als de stichting eener nieuwe abdij niet over 't hoofd konden zien.

Op de eerste plaats komt dan het *Cartularium A* ²⁸⁾. Het is een verzameling afschriften van oorkonden, die betrekking hebben op de eerste eigendommen van Averbode. Het werd bovendien samengesteld vóór het *Cartularium B*, dus op einde 12^e- begin 13^e eeuw. Toen we de oorkonden aangaande de goederen, die Averbode te Maaseik bezat, daarin nagingen, konden we tot onze eigen verbazing vaststellen dat de oorkonde nr. 5 er niet bij staat en dat de reeks met de oorkonde nr. 11 aanvangt ²⁹⁾. Dit getuigenis is zeer oud maar ook buitengewoon klaar. Averbode krijgt haar eerste bezitting te Maaseik door de schenking van 1155. Deze goederen verschilden — we toonden het hooger aan — van de goederen der abdij van St. Jansberg. Wanneer nu dezer goederen niet aan Averbode toebehooren, welke nochtans, na haren ondergang, krachtens de schenkingsakte, aan Averbode van rechtswege toekwamen, dan heeft ook de abdij van St. Jansberg nooit aan Averbode toebehoord en is ze er geen stichting van.

Het tweede, niet minder belangrijk getuigenis, is dat van het *Necrologium*, aangelegd in de 13^e eeuw ³⁰⁾. Volgens Miraeus heeft Andreas, eerste abt van Averbode, een groep kloosterlingen naar St. Jansberg gezonden om aldaar een abdij te beginnen en Gisbertus als abt aan hun hoofd gesteld. In het *Necrologium* nu worden abten en kloosterlingen van andere abdijen, zelfs van vreemde kloosterorden gecommemoreerd. Hoeveel meer hebben die der eigen abdij, vooral degenen die het lastig debuut eener nieuwe stichting meegemaakt hebben, recht op deze eervolle vermelding. Toch zoekt men tevergeefs in het *Necrologium* naar een Gisbertus, abt van St. Jansberg, naar een abt Gisbertus kortweg of naar een kloosterling dezer abdij. De ijverige Joris had dit reeds vóór ons opgemerkt ³¹⁾. Onnoodig hier op te werpen dat het misschien aan een onachtzaamheid van den aanlegger van het *Necrologium*

27) A. Boterdael, o.c., bl. 56-57.

28) *Cartularium A*. Hs. AA., I, Reg. 1.

29) *Ibid.*, fol. 60 b en volg.

30) *Necrologium Averbodiense*. Hs. AA., I, Reg. 107.

31) St. Joris, o.c., bl. 37ro.

te wijten is. Waar oorkonden van minder belang geraadpleegd werden, is het bezwaarlijk aan te nemen dat de aanlegger het waardevolle stuk, dat de oorkonde nr. 5 is, zou vergeten hebben in te zien. Nog veel minder geldt de uitleg, welke de schrijver van *De Norbertijner abdij van Averbode* aan dit stilzwijgen geeft. Hij zegt : « Dat het *Necrologium* geen enkelen abt van St. Jansberg vermeldt... is niet moeilijk te verklaren : dit sterfboek werd eerst aangelegd in een tijd, toen er van het klooster op St. Jansberg geen spoor meer overbleef » ³²⁾. Was de bul van Celestinus II dan geen spoor ? Het lijdt geen twijfel, voor den aanlegger van het *Necrologium* — en hij wist het beter dan welke geschiedschrijver uit de 17^e eeuw ook — was de oorkonde nr. 5 van geen nut, omdat er nooit eenige betrekking bestaan had tusschen Averbode en de abdij van Sint Jansberg.

Trouwens deze gevolgtrekking wordt nog verstevigd door de commemoratie's, welke het *Necrologium* geeft over de gebroeders Walter en Huibrecht. Wanneer ze de stichting van St. Jansberg aan Averbode hadden toevertrouwd, dan verdienden ze ruimschoots als dusdanig vermeld te worden. De bul van Celestinus II zegt toch klaar genoeg dat Walter en Huibrecht door hun schenking de stichting hadden mogelijk gemaakt. Welnu we zien den aanlegger van het *Necrologium*, om zoo te zeggen opzettelijk, hierover een volkomen stilzwijgen bewaren. Dat hij evenwel goed op de hoogte is en weet op welke bepaalde vermelding de gebroeders recht hebben, blijkt uit hun beider commemoratie. Van Walter zegt het *Necrologium* op 22 April : « Com. Walteri, qui dedit nobis beati johannis montem cum toto inibi allodio suo pro cuius anima habemus XI solidos ad pitantiam » ³³⁾. Van Huibrecht op 12 October : Com. Huberti qui dedit nobis allodium de eika pro cuius anima habemus V solidos ad pitantiam » ³⁴⁾. Van stichting is hier geen sprake, wel van de schenking van een leen, waarvan de opbrengst aan het konvent van Averbode ten goede kwam. Deze schenking werd uitsluitelijk door Walter en Huibrecht aan Averbode gedaan in de oorkonde nr. 11, ten jare 1155. Ook dit heeft Joris opgemerkt ³⁵⁾. Welk belang had de aanlegger van het *Necrologium* er bij met Walter en Huibrecht als begiftigers te com-

32) *De Norbertijner abdij van Averbode*, bl. 31.

33) *Necrologium*, fol. 27ro.

34) *Necrologium*, fol. 72ro.

35) St. Joris, o.c., fol. 37ro.

memoreeren en niet als stichters, wanneer de abdij van St. Jansberg werkelijk door Averbode begonnen was ? Zou hij moedwillig de roem zijner abdij te kort gedaan hebben ? Maar dat is onmogelijk, vermits een algemeen protest hem zou verplicht hebben dit zoo eervolle feit te vermelden. Hetzelfde kan gezegd van den abt Giselbertus. De aanlegger heeft bijgevolg de waarheid gediend. Averbode heeft nooit met de abdij van St. Jansberg iets te maken gehad. Nog veel minder werd deze door Averbode gesticht.

Het weze ons dan geoorloofd, op grond van voorgaand betoog, te zeggen hoe we ons het verloop der gebeurtenissen voorstellen.

Walter, kanunnik van St. Gereon, en dezès broeder Huibrecht stichten « devotionis intuitu » een klooster op hun eigendom, gelegen te St. Jansberg bij Maaseik. Datum der stichting alsook de abdij, aan wie de stichting werd toevertrouwd, zijn onbekend. De goederen, die het bestaan van het klooster moesten verzekeren, werden ook door hen geschonken. In 1144, staat aan het hoofd van het klooster, die dan den naam van abdij draagt, abt Giselbertus, waarvan ons niets méér bekend is. In datzelfde jaar schenkt Paus Celestinus II, op verzoek van Giselbertus, zijn goedkeuring aan de abdij en neemt hare goederen onder zijne bescherming. Ettelijke jaren nadien bestaat de abdij van St. Jansberg niet meer. Door welke oorzaken is ze te niet gegaan ? Dat blijft vooralsnog een geheim. De gebroeders Walter en Huibrecht schijnen dit feit ernstig te betreuren en willen het weer goed maken. Immers in 1155 schenken ze aan Averbode hun hoeve met de aanpalende gronden, gelegen op St. Jansberg. Ondertusschen is Walter deken van St. Gereon geworden. Hun doel is heel wat bescheidener. Een klooster wenschen ze niet zoodanig. Alleen dat de hoeve uitgebaat worde door leekbroeders en dat er een kerkken zou zijn, door een priester-kloosterling bediend, ten gerieve van de bevolking die vroeger reeds rond de abdij moet gewoond hebben. Zoo treffen we in 1167 op de hoeve aan « Balduinus, sacerdos et canonicus ecclesie prefate (deEike), et conversi eiusdem ecclesie, Alardus, Henricus, Herlewinus et Franco » die als getuigen bij een schenking optreden ³⁶⁾.

Toch blijven er een paar bezwaren, die niemand zullen ontgaan zijn en daarom een opheldering vergen. Men duide het ons evenwel niet kwalijk, wanneer we hiervoor een oplossing zoeken, die zich volkomen aanpast aan het logisch betoog onzer verhandeling.

36) Oorkonde nr. 23. Oorspronkelijk, AA., I.

Eerste bezwaar. Hoe komt het dat de bul van Celestinus II zich in Averbode's archief bevindt? Hooger zegden we reeds dat de abdij van St. Jansberg in voor ons geheimzinnige omstandigheden is te niet gegaan. Misschien werd ze door krijgsglieden of brand verwoest en zijn hare oorkonden daardoor verspreid geworden. Immers waar zijn de stichtings- en schenkingsakten, die, zooals andere abdijën, ook deze van St. Jansberg moet gehad hebben? Zou het dan te veel ondersteld zijn wanneer we zeggen dat de kloosterlingen van Averbode, die later te St. Jansberg verbleven, dit stuk in handen hebben gekregen en het, als geschiedkundig dokument, in 't archief van Averbode ter bewaring hebben neergelegd?

Tweede bezwaar. Hoe komt het dat deze oorkonde in *Cartularium B* overgeschreven werd? We meenen dat dit *Cartularium B* werd samengesteld voor het gemak dat een register biedt boven losse oorkonden. Ook wel om deze oorkonden in afschrift te bezitten. Volgens onze reeds vermelde meening bevond zich de oorkonde nr. 5 in Averbode's archief en de kopiist heeft ze met de andere afgeschreven. Trouwens de titel dezer oorkonde in het *Cartularium* is zoo vaag dat we er niet eens een zinsspel op de stichting van de abdij van St. Jansberg door Averbode kunnen uit opmaken.

We meenen dat onze bewijsvoering, steunende op de kritische ontleding der dokumenten en op de oudste getuigenissen, vast genoeg staat om op de vraag, als hoofding van dit artikel geplaatst, te antwoorden met een kategoriek neen.

Drogenbosch.

V. VAN GENECHTEN.

BIJLAGE I.

5.

Paus Celestinus II neemt de abdij van St. Jansberg onder de bescherming van den H. Stoel met de goederen haar geschonken door Walter, kanunnik van St. Gereon, en dezes broeder Huibrecht.
1144 (1143), 12de Februari.

Oorspronkelijk op perkament. De looden bul des Pausen, die afhing op doorgestoken staart van gelen zijdedraad is afgevallen maar bewaard. Op de rugzijde, in geschrift der 14^e eeuw: « Anno MC^o 43° — c »; in geschrift der 15/16^e eeuw: « Confirmatio bonorum certorum »; in geschrift der 16^e eeuw: « De abbatia Montis Sancti Johannis prope Maeseyck, quam dominus papa sub

sua protectione suscepit, privilegiis insignivit et dominum Ghiselbertum abbatem nominavit » ; in geschrift der 17^e eeuw : « Collationatum » ; in geschrift der 18^e eeuw : « 1143 — In capsula 119 ». — Afschrift in Cart. B, bl. 220 b, met titel : « Quod domnus papa Montem Sancti Johannis sub sua suscepit protectione et in eodem loco abbatiam construere licentiavit et abbatem nominavit », en met waarmerking door den notaris Henricus de Bona Domo.

Deze bul is gedateerd volgens Florentijnsche jaartelling.

Celestinus Episcopus Servus servorum Dei dilectis filiis Giselberto abbati ecclesie montis Sancti Johannis ejusque fratribus tam presentibus quam futuris regularem vitam professis in perpetuum. Apostolici moderaminis clementie convenit religiosos diligere et eorum loca pia protectione munire. Dignum namque et honestati conveniens esse cognoscitur ut qui ad ecclesiarum regimen assumpti sumus, eas et a pravorum hominum nequitia tueamur et apostolice sedis patrocinio foveamus. Ea propter dilecti in Domino filii vestris justis postulationibus clementer annuimus, et ecclesiam beatorum apostolorum Johannis et Jacobi in qua divino mancipati estis obsequio sub beati Petri et nostra protectione suscipimus, et presentis scripti privilegio communimus. Statuentes ut quascumque possessiones quecumque bona eadem ecclesia in presentiarum juste et canonice possidet, aut in futurum concessione pontificum, largitione regum vel principum, oblatione fidelium seu aliis justis modis Deo propitio poterit adipisci, firma vobis vestrisque successoribus et illibata permaneant. In quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis : locum videlicet ipsum cum tota silva et terris adjacentibus, sicut a Gualtero Sancti Gereonis canonico et fratre ejus Huberto devotionis intuitu vobis concessa sunt. Sancimus autem ut de novalibus que propriis manibus aut sumptibus colitis nullus omnino clericus sive laicus a vobis decimas exigit. Adicimus etiam ne pro communi interdicto parrochie prefata ecclesia a divino vacet officio, sed potius clausis januis et exclusis excommunicatis et interdictis, submissa (a) voce divina vobis liceat officia celebrare. Prohibemus quoque ut nulli fratrum post factam ibidem professionem absque abbatis totiusque congregationis permissione liceat ex eodem claustro discedere. Discedentem vero absque communium litterarum cautione nullus audeat retinere. Sepulturam vero ipsius loci liberam esse concedimus, ut quicumque se illic sepeliri delibaverint nisi forte excommunicati sint nullus obsistat, salva tamen justitia matricis ecclesie. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum

(a) Er staat *summissa*.

liceat eundem locum temere perturbare aut ejus possessiones auferre, vel ablatas retinere, minuere, seu aliis perturbationibus fatigare; sed omnia integre conserventur eorum pro quorum gubernatione ac sustentatione concessa sunt omnimodis usibus profutura.

Salva diocesani episcopi canonica justitia et apostolice sedis auctoritate. Ad iudicium autem hujus a sede apostolica percepte protectionis, denarium aureum Coloniensis monete nobis nostrisque successoribus annis singulis persolvetis. Si qua igitur in posterum ecclesiastica secularisve persona, hanc nostre constitutionis paginam sciens contra eam temere venire temptaverit, secundo tertiove commonita si non congrue satisfecerit, potestatis honorisque sui dignitate careat reamque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, et a sacratissimo corpore ac sanguine Domini nostri Jhesu Christi aliena fiat.

Cunctis autem eidem loco justa servantibus sit pax Domini nostri Jesu Christi, quatinus et hic fructum bone actionis percipiant et apud districtum judicem premia eterne pacis inveniant. Amen. Amen.

Rota met omschrift :

Monogram :

Fiat pax in virtute
tua et habundantia
in turribus tuis

Ego Celestinus, catho-
lice ecclesie episco-
pus, SS.

Benevalete.

† Ego Conradus, Sabinensis episcopus, SS.

† Ego Theodewinus, Sancte Rufine episcopus, SS.

† Ego Albericus, Hostiensis episcopus, SS.

† Ego Imarus, Tusculanus episcopus, SS.

† Ego Petrus, cardinalis presbyter tituli sancte Susanne, SS.

† Ego Guido, cardinalis presbyter tituli sancti Chrysogoni, SS.

† Ego Tetrus, cardinalis presbyter tituli sancti Susanne, SS.

† Ego Aribertus, cardinalis presbyter sancte Anastasie, SS.

Datum Laterani per manum Gerardi sancte romane ecclesie presbyteri cardinalis ac bibliothecarii, II idus Februarii, indictione VII, Incarnationis dominice anno M° C° xliii, pontificatus vero domni Celestini II pape anno primo.

A.A., I, Oorkonde 5.

Uitgegeven door J. Evers.

BIJLAGE II.

11.

Lodewijk, graaf van Loon, oorkondt dat Walter, deken van St. Gereon en dezès broeder Huibrecht, hun bezitting van Maaseik hebben geschonken aan de abdij van Averbode, en dat deze gezegden graaf tot voogd heeft gekozen, welke voogdij hij onder gestelde voorwaarden zal uitoefenen.

1155.

Oorspronkelijk op perkament. Het beschadigd ovaal ruiterszegel des graven (broodzegel, bruin-rood gekleurd) hangt af aan tweemaal doorgestoken dubbelstaart van wit leder. Het meet ongeveer 70 mm. $\times$ 50 mm., en verbeeldt een ruiter galopperend naar links, met de rechterhand het zwaard zwaaiend en met de linkerhand houdend een schild. Het onduidelijk ingedrukt omschrift is te lezen : † Lodevicus comes de [Lo]s. Op de rugzijde, in geschrift der 12^e eeuw : « De Eyche » ; in geschrift der 14^e eeuw : « m^o c^o lv^o indictione III^a » ; in geschrift der 15-16^e eeuw : « Predium montis Sancti Johannis, ab omni exactione, precaria, angaria, hospitalite etc. liberum, donarunt Walterus, decanus Sancti Gereonis, et Hubertus frater ejus, ecclesie Averbodiensi, que comitem Lossensem sumpsit in advocatum » ; in geschrift der 17^e eeuw : « Collationata in cartario magno folio 221 recto » ; in geschrift der 18^e eeuw : « 1155 — in capsula 119 ». — Afschrift in Cart. A, bl. 61 a ; in Cart. B, bl. 221 a, met waarmerking van den notaris Henricus de Bona Domo.

(Chrismon) In nomine sancte et individue Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti. Ego Lodowicus, Dei pacientia comes Lonnensium, notum facio presentibus et futuris quod Walterus, decanus Sancti Gereonis, et frater ejus Hubertus libertatis sue predium quod possidebant in Eike, que super Mosam est, cum familia ad ipsum pertinente et omnibus appenditiis ejus, tacti spiritu timoris Dei, ecclesie Averbodiensi legaverint, observata Salice legis omni cautela. Idem vero Galterus Arnulfum de Dist, hominem liberum, advocatum suum faciens, donationem predii sui per ipsum ad me pertulit, ut sub defensione et introductione mea ecclesia illud usu caperet. Introduxi itaque abbatem Andream in possessionem et jurisdictioni (a) ejus ex integro supposui. Cum autem careret advocato idem predium, causa pacis et amplioris tutele elegit me ecclesia Averbodensis ibi in advocatum, determinato certo reditu pro advocatia, per annos singulos sex solidis videlicet, quos de manu

(a) Er staat foutief *juriditionl.*

abbatis vel magistri, qui loco preerit, minister meus accipiet et perferet ad me. Erit vero tam ipsum predium quam familia collata cum predio liberum ab omni advocatorum exactione, sive imprecaria, vel angaria, vel placitis, vel hospitibus; estimationem vel redemptionem bonorum defuncti non consequar ab heredibus, nichil a maritandis, nichil ab his qui defungentur ab uxoribus expediti. Urgente autem necessitate adductus ad placitum tertium, inde consequar denarium et nichil amplius. Hoc igitur ut illibatum apud posteros meos permaneat, presentia scripta sigilli mei impressione communio ne res acta vacillet. Testes sunt: Arnoldus de Dist, Arnoldus de Kesninc, Godefridus de Materberg, Cono de Dipenbeke, Conradus de Calmont, Godefridus de Wichine, Conradus de Hubertinge. Acta sunt hec anno Incarnationis dominice MCLV, indictione III, concurrente XV, epacta Vc, regnante imperatore nostro Friderico.

A.A., I, Oorkonde 11.

Uitgegeven door J. Evers.

BIJLAGE III.

18.

Hendrik, bisschop van Luik, oorkondt dat Zeger, verwante van Walter, deken van Keulen, en dezes broeder Huibrecht, na ze langen tijd te hebben aangevochten, eindelijk de schenking van het leen van St. Jansberg aan de abdij van Averbode erkent en een overeenkomst gesloten heeft, welke de bisschop bekrachtigt.

1162.

Oorspronkelijk op perkament. Het bisschoppelijk zegel hangt af aan doorgestoken dubbelstaart van wit leder. Een deel is afgevallen, maar bijbewaard. Op de rugzijde, in geschrift der 12^e eeuw: « De Eyche »; in geschrift der 13^e eeuw: « M^o C^o lxii^o indictione X^a epacta III^a »; in geschrift der 15/16^e eeuw: « Domnus episcopus Leodiensis donationem Montis Beati Johannis prope Eyck cum toto allodio et advocati electionem confirmat et sententiam excommunicationis contra calumpniatores adicit »; in geschrift der 16^e eeuw: « Notificatio et confirmatio episcopi Leodiensis »; in geschrift der 17^e eeuw: « Collationata in chartario magno folio 221 recto et verso »; in geschrift der 18^e eeuw: « 1162 — in capsula 119 ». — Afschrift in Cart. A, bl. 61 b-62 a; in Cart. B, bl. 223 a et b, met waarmerking door notaris Henricus de Bona Domo.

(a) Er staat foutief *individie*.

(Chrismon) In nomine sancte et individue (a) Trinitatis. Ego Henricus, Dei gratia Leodiensis episcopus, quia per decursum temporis paulatim decrescente rerum memoria crescit per oblivionis nebulam contentionis materia, necesse est fideliter scripto commendari (b) quod necessarium est ad posterorum notitiam memoriter conservari. Notum sit igitur omnibus tam presentibus quam futuris quod Walterus, decanus Coloniensis ecclesie, cum fratre suo Huberto Montem beati Johannis in Eike cum toto inibi allodio ecclesie Averbodiensi ad usum fratrum ibidem Deo servientium libere optulit et donavit. Advocatum autem hujus allodii, quia sue ecclesie amicus et defensor extitit, comitem Lodowicum de Los, abbas Averbodiensis Andreas elegit et accepit. Post obitum vero domini Walteri et fratris sui Huberti, quidam Sigerus ipsorum cognatus, factam donationem calumpniatus, multis contumeliis et injuriis fratres ibi manentes affecit et inde fugavit, ipsamque curiam non solum depredari, sed etiam ignibus concremare non dubitavit. Quam ob causam a nobis excommunicatus tandem penituit et ad satisfactionem veniens, quicquid in predicta possessione juris sibi vendicavit, totum, excepto prediolo quod ipsi curie adjacet, super altare quod est in Eike, acceptis XV libris in fedus reconciliationis, resignavit et optulit, et ad firmamentum indubie pacis fidem dedit. Et tactis sacris jurando factam secum pactionem confirmavit, et ad summam confirmationis manum volens adjecit, ut si quicumque hujus facti veritatem in irritum ducere presumeret omnes qui aderant, tam cognatos quam alienos, adversarios et offensos, abbas vero propitios et adjutores haberet. Ut autem hec rata et inconvulsa inviolabiliter permaneant, et nulla fraudulente cavillationis malicia locum inveniatur, nostri sigilli impressione et legittimorum testium subscriptione irrefragabiliter confirmari, et debite excommunicationis adjuncta sententia roborari dignum duximus. Testes autem hujus veritatis : Willelmus, Ingelbertus, nobiles viri, Alewinus, Reinerus germani, Godefridus Pols, Arnoldus Sapiens, Volbuldus, Arnoldus frater ejus, Arnoldus de Bucolt, Willelmus Paisthart. Acta anno dominice incarnationis M^o C^o LX° II°, indictione X^a, epacta III^a.

A.A., I, Oorkonde 18.

Uitgegeven door J. Evers.

(b) Er staat *commendari*.